
HÍREK

BESZÁMOLÓ AZ 5. MAGYAR HEBRAISZTIKAI KONFERENCIÁRÓL

Budapest, 2020. február 5.

BOZÓ RÉKA

A *Schweitzer-lectures*, prof. dr. Schweitzer József (1922–2015) egykori országos fő-rabbi, az Országos Rabbiképző Intézet volt igazgatójának és a Magyar Hebraisztikai Társaság alapítójának emléke előtt tisztelgő annuális konferencia idén, jubileumi alkalomból, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem társszervezésével került megrendezésre. Radnóti Zoltán főrabbi és Zsengellér József, az MHT elnöke, Schweitzer portréja alatt nyitotta meg ünnepélyesen a rendezvényt, és ugyancsak itt került átadásra a Schweitzer-emlékdíj, melyet ebben az évben Kövér Andrásnak ítéltek oda Löw Imánuel drágakövekkel foglalkozó posztumusz tanulmányainak (*Mineralien der Juden*) magyarra fordításáért.

A *Schweitzer-lectures* célja nem csak a visszaemlékezés, hanem a jövőbe tekintés, a zsidó tudományosság továbbvitele is. A rendezvényt sorozat évről évre egyre nagyobb érdeklődésre tart számot, ennek köszönhetően idén huszonegy előadás szerepelt a programban, melyek a hebraisztika és judaisztika területén a bibliikumtól egészen a legújabb korig öleltek fel témákat, angol és magyar nyelven egyaránt. A kutatások hat szekcióba osztvá, párhuzamosan futottak egymással, emiatt a beszámolóban az előadások feléről szerepel csak összefoglaló.¹

¹ A beszámolóból kimaradt előadások: *Orthodoxy, Bible Criticism and religious thought* (Balázs Gábor, OR-ZSE); *Is there a theology of revelation in Rashi's commentary on the Song of Songs?* (Radvánszki Péter, OR-ZSE); *The Anatomy of Separation: Priestly Dichotomies and their Development in the Hebrew Bible* (Marossy Attila, ELTE); *The Chronology of John the Baptist: A New Approach* (Visi Tamás, Palacky University); *A Frankfurt am Main-i carmenek (1626) bemutatása, különös tekintettel Nicolao Archino תרל"ח című héber nyelvű üdvözlőversére* (Koltai Kornélia, ELTE); *Paródia a polémia szolgálatában* (Dobos Károly Dániel, OR-ZSE és PPKE); *Egy unortodox ortodox rabbi, aki szerette Jézust: Eliyahu Soloveitchik Jézus-értelmezése* (Kiss András, OR-ZSE); *Párhuzamos legendák és vágyódások – Jehuda Halevi és Jaufre Rudel költészete és a vágyódás pszichológiája* (Peremiczky Szilvia, OR-ZSE); *Kölcsey Ferenc Himmusz c. verse dr. Józseffy Vilmos és Reich Ignác, valamint Bacher Simon héber nyelvű fordításában és részletek azok összehasonlító elemzési kísérleteiből* (Tuna Rita, OR-ZSE); *Akiben vulkányszerű lánggal égett a vallás iránti buzgóság: Güns Áron (1860–1929), pécsi rabbi-helyettes pályafutása* (Schweitzer Gábor, MTA).

Az eseményt Zev Farber, a *TheTorah.com* oldal létrehozójának plenáris előadása nyitotta meg, mely keretében az előadó arról mesélt, mik ösztönözték őt a projekt létrehozásában. Farber a helyes oktatás, a kritikus gondolkodás, illetve a hit és hagyomány megőrzésének fontosságát hangsúlyozta. A *TheTorah.com* netes adatbázis célja a bibliakritikai munkák elérhetővé és érthetővé tétele nemcsak akadémikusok, hanem a nagyközönség számára is. A három fő kategóriába sorolt (erkölcsi problémák, hitbéli kérdések és oktatási módszerek) és közzétett kutatások nem arra keresik a választ, hogy kik és mikor írhatták a Biblia könyveit, hanem sokkal fontosabb kérdésekre: hogy milyen üzenetet hordoz számunkra a több ezer éves szent szöveg, mit ad nekünk, mivel teszi többé az életünket? A bibliakutatás lényege nem objektív tények állítása, hanem annak megfogalmazása, nekünk milyen viszonyunk van a vallással.

Az első szekció a Héber Bibliára összpontosított. Kelenhegyi Andor (Milestone Institute) *Lojalitásdilemmák – Ákís és Dávid párbeszéde* című előadásában azt vizsgálta, milyen többretegű értelmezéseket lehet kiolvasni Ákís és Dávid párbeszédében az 1Sám 28:1-2 és 29:1-10 szakaszokban. A történelmi narratíva szorult helyzetben találja Dávidot, aki a filiszteusok és izraeliták kiújuló összetűzésében a két oldal közé ragad, miközben hűségeskü köti Ákishoz, a filiszteusok királyához, és Saulhoz is. A bibliai elbeszélésből nem derül ki, hogyan tervezte Dávid feloldani ezt a konfliktust – Izrael ellen fordult volna, vagy hátba szúrta volna Ákist –, ugyanis külső okok miatt nem kell végül választania, a döntést kiveszik a kezéből. Számtalan tanulmány foglalkozik azzal a kérdéssel, ki mellett tört volna lándzsát Dávid, ám Kelenhegyi további spekulációk helyett inkább a 1Sám 28–29 párbeszédeit vette górcső alá.

Dávid, habár minden király morális példaképeként él tovább a zsidó kultúrában, a Sámuel és Bírak könyveiben nem egy feddhetetlen erkölcsű karakterként jelenik meg, sokkal inkább egy vérbeli politikusként, egy kópéként és intrikusként, aki társadalmi és etnikai korlátokat átlépve minden szituációból győztesen kerül ki. Az Ákissal folytatott párbeszédének minden mondata ambivalens, a dörsölt diplomáciai dialógusoknak megfelelően mögöttes üzenetekkel rendelkezik. Például az 1Sám 28:2 vers szavai olvashatók pozitívan: „(Bízhatsz bennem, hiszen) tudod mit tesz majd a te szolgád!” – mondja Dávid a hadba hívásra, mire Ákís válasza: „(M megbízom benned), kinevezlek testőrparancsnokommá!” Értelmezhető azonban ez a szakasz fenyegetőbben is: „(Ha arra kényszerítesz, hogy izraeliták ellen harcoljak), majd meglátod, mit tesz a te szolgád!” – zsarolja Dávid a másik ki-

rályt, mire Ákis hasonló hangnemben reagál: „Akkor inkább (szem előtt tartalak, és) kinevezlek testőrparancsnokommá!” Dávid és Ákis viszonya tehát nem olyan őszinte, mint első olvasásra tűnhet.

Kustár Zoltán (DRHE) „*Ha elenyészik is testem és szívem...*” A 73. zsoltár hozzájárulása a theodicea ószövetségi kérdésköréhez című előadása a második Templom időszakában íródott panaszének többrétegű mondanivalóját és ellentmondó érveleseit kísérelte meg kibogozni. Isten igazságosságának kérdése, vagyis a jutalmas életet ígérő hit és a tapasztalati valóság közötti konfliktus állandó témája volt az Ószövetség íróinak. A 73. zsoltár egy kegyes ember saját hitének és válságának leírása, mely ötvözi magában a hálaének, bölcselkedő tanének és panaszének műfaji elemeit, sőt túl is megy azokon, sajátos, új választ adva a theodicea problémájára. Az ószövetségi időkben forradalminak számított az a gondolat, hogy a betegség nem az Úr eltasztásának jele, melyet a kultuszból való kitagadással kéne büntetni. A zsoltárban nyomon követhetők a szellemi fejlődés állomásai, ahogy megjelenik a túlvilági igazságszolgáltatás képzete, mely felülírta azt a korai koncepciót, miszerint az isteni igazságszolgáltatás a földi életre korlátozódna. A mű írója nem kér hosszabb életet, nem könyörög többért, beéri azzal, ami jutott, és nem fontos számára, hogy bizonyítsa az igazát. Mivel a zsoltár 22. és 27. versei formailag és tartalmilag is összeillenek, minden valószínűség szerint későbbi kiegészítésként illesztették közéjük emez új gondolatokat.

Papp György (PTI) *Napjaink számlálása, tanításmódszertan és a bölcsesség szíve: Megjegyzések a Zsolt 90,12 fordításának margójára* című előadásában részletes filológiai elemzésnek vette alá a 90. zsoltár egyik legnehezebben értelmezhető versét. A maszoréta és LXX források felhasználásával hat magyar fordítás szövegét hasonlította össze, majd javasolt egy saját változatot.

A *limanôt yāmênû* azaz „számolni a napokat” kifejezés ismert az ókori keleti irodalomban, mely mindig egy behatárolt időintervallum végének megismerésére utal. A zsoltárban inkább kvalitatív, mint kvantitatív értelemben jelenik meg, vagyis nem a napok számolását jelenti, hanem a napok értékelését, mérését.

Problémát okoz a *kēn*, mivel nem egyértelmű, melyik tagmondathoz tartozik, illetve a *wānābīc*, mely értelmezhető névszóként és igeként is. A *laḅab ḥākāmā(h)* azaz „bölcs szív” jelzős szerkezetnél sem világos, hogy a szív bölcs-e, vagy a bölcsesség központjáról van-e inkább szó? Papp végső konklúziója szerint a vers helyesen így olvasható: Napjaink mérésére (avagy annak érdekében, hogy napjainkat értékelhessük) helyesen taníts minket, és mi megszerezzük a bölcsesség szívét (azaz az Örökkévaló iránti teljes és helyes tiszteletet).

A következő nagyobb szekció a tavaly tragikusan elhunyt Xeravits Géza, a MHT alelnöke és a Schweitzer-emlékdíj korábbi kitüntetettje előtt tisztelgett. Elsőként Németh Áron (DRHE) *A Dán 1–6* antropológiai aspektusai* című előadásában az ideális és bestiális ember archetípusait mutatta be Dániel és Na-

bukadneccar példájával. Dániel könyvének két főszereplője tipizált irodalmi alakokként vannak megjelenítve a műben, nem pedig a történelmi személyek hiteles ábrázolásaként.

Nabukadneccar az ókori királyideát testesíti meg, istenképősége és minden élőlény feletti hatalma (Dán 2:37–38) echója a Gen 1 uralkodásra teremtett emberének (Gen 1:27–28). Önteltsége miatt azonban a babiloni király száműztetik a trónjáról, letaszítódik az állatok szintjére (Dán 4:30), ezáltal elvesztve istenképőségét, avagy emberségét. A későbbi kommentárok orvosi magyarázatot adtak Nabukadneccar állatiasodására, ám figyelembe véve az egész könyvön végighúzó-dó toposzát az idealizált embernek, inkább teológiai és antropológiai oka állhat a narratíva hátterében.

Dániel ugyancsak az ember primer állapotát szimbolizálja, mely szintén egy állat–ember kapcsolatban kerül bemutatásra. A vadállatok a teremtéskor nem voltak riválisai az embernek, mert fűvel táplálkoztak; ez az eszkatologikus békéje a ragadozó és növényevő állatoknak jelenik meg Ézsaiás látomásában is (Ézs 11). Mikor Dániel az oroszlánok vermébe kerül (Dán 6:20–24), az oroszlánok az ideális emberrel kerülnek szembe, melynek köszönhetően meg tud valósulni az ősellapot – vagyis ahogy Isten eredetileg elképzelte a világot –, így végül sem ember, sem állat nem sérül meg.

Tamási Balázs (OR-ZSE) *Dualisztikus eszmék metszéspontjai Qumránban* című előadásának fókuszában a kozmikus jó és gonosz erők perszonalifikálásának folyamata állt. A dualizmus a hellenisztikus korban szivárog be a zsidó vallásba, az általánosan elfogadott teória szerint perzsa hatásra, ám vannak, akik szerint függetlenül, belső folyamatok során alakult ki. A judaizmus mindenesetre eltér a klasszikus dualista vallási rendszerektől, ahol két egyenlő és ellentétes kauzális erő ütközik össze; helyette a dualizmus itt pusztán relatív, alárendelődik a mono-teizmusnak. Négy szintje figyelhető meg a dualizmusnak a zsidóságban: kozmikus (emberek és angyalok), erkölcsi (igaz és bűnös lélek), pszichológiai (jó és rossz ösztön) és eszkatologikus (jelen és jövő).

A qumráni közösség iratainak állandó szereplői a kozmikus dualizmus megszemélyesített ellentétpárjai, mint az Igazság és Gonoszság lelke vagy a Fény Hercege és a Sötétség Angyala. Egy-egy eszme perszonalifikálása, a köznévtulajdonnévvé válása tipikus jelenség volt a hellenisztikus korban, és nem egy példát találunk rá a Kr. e. 2. század után készült holt-tengeri tekercsekben. A legfontosabb források közé tartozik a parabiblikus Ámrám látomása (4Q543–544), mely megalapozza a sötétség felett uralkodó Melkirése és a fény felett uralkodó Melkicedek hagyományát; a Jubileumok könyve, mely bemutatja a Virrasztók és a gonosz Masztéma alakját; a Közösség szabályzata (1QS), mely tartalmazza a két lélekről szóló tanítást (III.13–IV.26); illetve a Háborús szabályzat (1QM). A Damaszkuszi irat az Exodus parafrázisa, mely Mózes történetét bővíti ki két egymásnak feszülő kozmikus

erő jelenlétével, a 4Q225 pedig Izsák feláldozásának hátterébe a szent angyalok és Masztéma angyalainak szembenállását helyezi.

Hodossy-Takács Előd (DRHE) *Qumránon túl: vízhasználat a Holt-tenger környékén* című előadásában azt vizsgálta, mennyire is volt elszigetelt település Qumrán. Az esszéus hipotézis egyik fő érve a közösség izoláltságára épít, ám e térség pusztán a jelenlegi politikai határok fényében tűnik szeparáltnak, ha a földrajzi adottságokat nézzük, már teljesen más képet kapunk. A Holt-tenger vízszintje az ókorban jóval magasabb volt, mint most, és a térség – dacára a kevés csapadéknak és kopár növényzetnek – kellő édesvízellátást kapott a keleti hegység forrásaiból és a Jordán éves áradásaiból. Qumrán fekvését tekintve pár kilométerre áll egy királyi palotától, illetve pár órányi járásra a legnagyobb római helyőrségtől.

A Holt-tenger környékének arculatát a kora római korban a heródesi építészet határozta meg. A jerikói palota és a maszadai erőd is mérnöki remekművek, ahol központi szerepet kapott a víz, pontosabban a tisztálkodás, ahogy azt a huszonhét különálló fürdő és ötvenezer köbméteres ciszternák is bizonyítják. Qumrán teljesen más építészeti jegyeket visel, de amíg szkriptóriumból egy darabot tártak fel, addig az összes létesítmény tizenhárom százalékáa a vízművekhez kötődik, mint például medencék, csatornák és víznyelők. Ennyi persze nem oldja meg a mai napig fennálló dilemmáját annak, hogy milyen település is lehetett pontosan Qumrán, de azt bizonyítja, hogy nem egy izolált közösség lakhelye volt.

Az utolsó, ókori bibliafordításokkal foglalkozó szekcióban Grüll Tiborné (Szent Pál Akadémia) *Harmonizációs fordítástechnika a Septuagintában* című előadása a Genézis görög szövegverziójában fellelhető fordítási sajátosságokra fókuszált.

Harmonizációnak azt nevezzük, mikor két egymástól eltérő szövegszakasz ugyanazt az elemet (szókapcsolat, tagmondat) tartalmazza. Fajtái szerint lehet egyszerű (Gen 29:12 és Gen 24:28), kereszt irányú (Gen 24:15 és Gen 24:47) vagy akár pontatlan (Gen 24:13 és Gen 24:42). A harmonizációs minták sokszor nagy szövegtávolságban is fellelhetők, ami arra utal, hogy a fordító rendkívül jól ismerte a forrásművet, bár az sem elvethető ok, hogy mindez nem a fordító munkájának, hanem a forrásként használt héber szövegváltozatnak köszönhető.

A fordítás az ókorban diktálás után készült, ezt bizonyítja, hogy hétszavas egységek mutathatók ki a szövegben, illetve olyan hibák, melyek félrehallásra vagy félreolvasásra utalnak. Pontatlanság oka lehet még az aktualizáló szóértelmezés, mikor a fordító saját kora és kultúrája szerint írja át a szöveget. Néha úgy tűnik, „beragadt” egy szó az íronál, egymás után többször használja ugyanazt a kifejezést, ám ennek az ellentétére is találunk példát. Fordítási hibákból számtalanfélét találunk a Szentírás szövegváltozataiban. Sok esetben ezekre máig nincs jobb magyarázatunk, mint hogy a fordítónak is lehettek rossz napjai.

Hack Márta (Szent Pál Akadémia) *A „gonosz Armilosz” és a „veszedelem fia”* című előadásában a targumi eszkatologikus alak, Armilosz eredetét kutatta. Az

Ézs 11 látomás 4. verse azzal az ígérettel zárul, hogy a Messiás megöli a gonoszt (*rāšāʿ*) – a Pszeudo-Jonatán Targumban ugyanitt a „gonosz Armilosz” (*ʿarmilōš rašīcā*) kifejezés szerepel. A szövegrész qumráni kommentára (4Q285) alapján Dávid sarjának végső ellenfele Róma utolsó uralkodója lesz. Erre rezonál Armilosz egyik lehetséges etimológiája, mely szerint Romulusz eltorzított névalakjával állunk szemben, vagyis Armilosz kódnév Rómára.

Egy másik magyarázat szerint Armilosz a görög Erémolaosz szóból ered, mely Bálám nevének lefordított formája, és szó szerint azt jelenti, hogy „a nép elpusztítója”. Ebben az értelmezésben az ézsaiási szöveg párhuzamot kíván vonni a Messiás és Anti-Messiás, illetve Mózes és Bálám szembenállása között.

A tragum hatása az Újszövetségben is felfedezhető. A „törvénytelenység embe-re”, illetve a „veszedelem fia”, fogalmak, melyeket Pál használ (2Thessz) Armilosz megfelelői. A két tipologikus értelmezés, vagyis a nép ellensége és az utolsó császár, egyesülnek egy gonosz személyben, a szembeszegülőben, aki minden szent és Isten tiszteletére rendelt dolog ellen lép fel. Armilosz alakja a nyugati, szefárdi és askenázi hagyományban élt tovább.

A Tóra szent nyelve – melyet a hagyomány szerint Isten a hatodik napon teremtett, elkülönítve a többi, a bábeli zűrzavarban keletkezett nyelvtől – kétezer éve csaknem változatlanul maradt fent. Megismerni egyenlő megszeretni: így állunk mi is a héberrel. Schweitzer József annak szentelte életét, hogy megőrizze, gondozza és továbbadja Mózes, Dávid király és a Misna nyelvét; ezt az örökséget szeretné a *Schweitzer-lectures* is fenntartani, és ennek szellemében várja a Magyar Hebraisztikai Társaság jövőre is az érdeklődőket a következő konferenciára!